

Ο Βασικός Κανόνας της Ψυχανάλυσης ως κάλεσμα και δρόμος προς μια ποιητική κατοίκηση “επάνω σ’-αυτή-τη- γή”

ΘΩΜΑΣ ΥΦΑΝΤΗΣ

Ανέτρεχα στις σημειώσεις μου προκειμένου να ετοιμάσω την σημερινή μου εισήγηση σχετικά με τον «Βασικό Κανόνα της Ψυχανάλυσης», όταν το βλέμμα μου έπεσε για πρώτη φορά με τέτοιο τρόπο στην αρχή ενός ποιήματος του Γερμανού ποιητή Friedrich Holderlin. Το ποίημα ονομάζεται «**ΓΙΟΡΤΗ ΕΙΡΗΝΗΣ**», και ξεκινά με την ακόλουθη παράκληση του ποιητή προς τον αναγνώστη:

«Παρακαλώ μόνο ο αναγνώστης να διαβάσει αυτές τις σελίδες με καλή προαίρεση. Έτσι σίγουρα δεν θα τις θεωρήσει **ακατανόητες** κι ακόμη λιγότερο **σκανδαλώδεις**. Αν ωστόσο μερικοί θεωρήσουν ότι μια παρόμοια γλώσσα είναι σε εξαιρετικό βαθμό **μη συμβατική**, τότε πρέπει να τους το ομολογήσω: **δεν μπορώ να κάνω αλλιώς**. Μια όμορφη μέρα –θάπρεπε να σκεφτούν- **μπορεί να ακουστεί κάθε λογής τραγούδι**, και η **φύση**, από την οποία αυτό προέρχεται, το δέχεται και πάλι»¹.

Περίεργο!, αναρωτήθηκα. Τι αναγκάζει τον ποιητή σε μια τέτοια προτροπή προς τον αναγνώστη; Τι τον ωθεί στην ανακοίνωση κάποιου είδους «κανόνα ανάγνωσης»;

Σ’ όλα τα ποιήματα θα μπορούσε κανείς να πεί ότι η γλώσσα είναι «μη συμβατική», ίσως «ακατανόητη», ακόμη και «σκανδαλώδης». Τι είναι αυτό που αναγκάζει τον ποιητή σε μια τέτοια επίταση για κάτι που θεωρείται αυτονόητο; Τι το ιδιαίτερο έχουν «αυτές οι σελίδες», ώστε να χρειάζεται η «καλή προαίρεση» του αναγνώστη;

Επιστρέφοντας στις σημειώσεις μου, ξαναδιαβάζω τον τρόπο που ο Freud εισάγει το θέμα του βασικού κανόνα στην ψυχανάλυση. Λέει: ««Γενικά, είναι αδιάφορο με ποιο υλικό θα ξεκινήσουμε την θεραπεία, αν θα είναι με την ιστορία της ζωής, το ιστορικό της νόσου ή τις παιδικές αναμνήσεις του ασθενή. Ξεκινάμε, πάντως, με τέτοιο τρόπο, ώστε να αφήνουμε τον ασθενή να διηγείται και να διαλέγει μόνος του το σημείο από όπου θα αρχίσει. Του λέμε λοιπόν: «Πρίν μπορέσω εγώ να σας πώ κάτι, πρέπει να μάθω πολλά πράγματα για σας. Πέστε μου, παρακαλώ, τι γνωρίζετε για τον εαυτό σας»².

Όμως, αμέσως μετά από αυτήν την εισαγωγή, ο Freud συνεχίζει, **ζητώντας κάτι παραπάνω. Τονίζει:**

«Μονάχα για τον βασικό κανόνα της ψυχανάλυσης θα κάνουμε μια **εξαίρεση**. Του την γνωστοποιούμε ευθύς εξαρχής:

Σε ένα σημείο θα διαφέρει η διήγησή σας από μια συνηθισμένη συζήτηση: Ενώ συνήθως, και με το δίκιο σας, προσπαθείτε με τη διήγησή σας να μην χάνετε τον ειρμό των σκέψεών σας και **διώχνετε** όλες τις ενοχλητικές («σκανδαλώδεις») και τις παράλληλες («ακατανόητες» και «μη συμβατικές») σκέψεις που σας έρχονται στο νού, εδώ θέλω να **ενεργήσετε** διαφορετικά. Θα παρατηρήσετε πως κατά τη διάρκεια της διήγησής σας έρχονται διάφορες σκέψεις στο μυαλό, τις οποίες θα θέλατε να αποδιώξετε. Θα μπειτε στον πειρασμό να πείτε: Αυτό ή εκείνο δεν έχει θέση εδώ, ή είναι εντελώς **ασήμαντο**, ή είναι **ανόητο**, γι αυτό δεν χρειάζεται να το πούμε.

Ποτέ μην υποχωρήσετε σ' αυτήν την κριτική, και, παρόλα αυτά, να λέτε **όλα όσα σας έρχονται στον νού**».

«Μονάχα για τον βασικό κανόνα της ψυχανάλυσης θα κάνουμε μια εξαίρεση».

Γιατί, αναρωτήθηκα και πάλι, ο Freud μιλάει για «εξαίρεση»; Δεν είναι περίπου αυτονόητο ότι όταν κάποιος πηγαίνει στον γιατρό θα πεί με κάθε ειλικρίνεια ό,τι τον απασχολεί, έστω κι αν αυτό είναι «σκανδαλώδες», «ασαφές» και «ακατανόητο», αφού ακριβώς γι αυτόν τον λόγο πηγαίνει; Τι αναγκάζει τον Freud να επιστήσει την προσοχή του +πελάτη+ του σ' αυτήν την «εξαίρεση»;

Ένας ψυχαναλυτής, θα απαντούσε αμέσως με τα λόγια του ίδιου του Freud: ότι «ο ασθενής εφευρίσκει πολλές μεθόδους για να μην δώσει στην θεραπεία αυτά που του ζητάει», ότι «αντιστέκεται στην ψυχανάλυσή του» ή ότι η δυσκολία ή και η άρνηση του ασθενούς να λέει ό,τι του έρχεται στο νού αντιπροσωπεύουν όψεις της συναισθηματικής «μεταβίβασης», η οποία τώρα έχει γίνει «αντίσταση».

Ίσως, όμως, να μην πρόκειται μόνον γι αυτό. Ίσως η απάντηση να βρίσκεται στην επόμενη πρόταση της παραίνεσης του Holderlin που αναφέρθηκε προηγουμένως. Λέει ο ποιητής:

«Μια όμορφη μέρα –θάπρεπε οι αναγνώστες να σκεφτούν- **μπορεί να ακουστεί κάθε λογής τραγούδι**, και η **φύση**, από την οποία αυτό προέρχεται, το δέχεται και πάλι».

Όταν δηλαδή έρχεται μια στιγμή που κανείς δεν μπορεί να κάνει αλλιώς παρά να επιτρέψει να ακουστεί κάθε λογής τραγούδι, τότε απαιτείται μια άλλου είδους «προαίρεση», μια «προαίρεση» απαλλαγμένη από την συμβατικότητα, την συνηθισμένη κατανόηση ή την εύκολη προσφυγή σε χαρακτηρισμούς με όρους «σκανδάλου».

Είναι η στιγμή που ο αναγνώστης-ακροατής χρειάζεται να «ανοίξει», να «αφήσει ένα χώρο» για να μπορέσει να «φανεί», **ανα-φυσόμενο από τη φύση**, από όπου και προέρχεται, «κάθε λογής τραγούδι». Και είναι η μοναδική αυτή στιγμή, η έλευση της «**όμορφης μέρας**», που έφερε τον ποιητή στην κατάλληλη εκείνη διάθεση να φέρει σε λόγο τη ΜΟΥΣΙΚΗ «κάθε λογής τραγουδιού».

Και είναι τώρα, επίσης, μια στιγμή που, σχεδόν χωρίς να το πάρουμε είδηση, βρισκόμαστε καταμεσής στο «**δράμα**» της ψυχανάλυσης. Διότι ο βασικός της κανόνας, η ελευθερία του αναλυόμενου να λέει, που θα πεί: «**να αφήνει να υπάρχει**», ό,τι του έρχεται στο νού, είναι ένα **κάλεσμα** για ένα **άνοιγμα**, για το σπάσιμο των δεσμών που μας κρατούν απομονωμένους, σφιγμένους, προσπαθώντας να διατηρήσουμε τον έλεγχο και την εποπτεία, να κατευθύνουμε εμείς τα πράγματα, με την δική μας προαίρεση.

Ο ψυχαναλυτής δεν λέει: «είστε ελεύθερος να λέτε ό,τι θέλετε», αλλά «ό,τι σας έρχεται στο νού»³.

Ό,τι έρχεται. Δεν επινοούμε εμείς τα νοήματά μας, αλλά αυτά μάς έρχονται, μάς δίνονται. «Ποτέ δεν δίνουμε εμείς νόημα», έλεγε ο Heidegger, «Αυτό δίνεται σ' εμάς»³.

Έτσι, ο βασικός κανόνας της ψυχανάλυσης δεν είναι άλλο παρά ένα **κάλεσμα** για ένα **άνοιγμα**. Και τούτο δεν είναι βέβαια ένα αμέτοχο κάλεσμα. Η απλή ανακοίνωση του βασικού κανόνα εκ μέρους του ψυχαναλυτή δεν θα είχε καμία απολύτως συνέχεια **εάν ουσιαστικά το κάλεσμα δεν ερχόταν, αφανώς, από την ίδια την ανοικτότητα του ψυχαναλυτή**, στο βαθμό που του έχει συμβεί ⁴. Ο ψυχαναλυτής γίνεται έτσι ένα «**μιλητό Εσύ**», ένα Εσύ στο οποίο κανείς μπορεί να μιλήσει, όπως δεν μίλησε μέχρι τώρα ποτέ του!

Είναι ακριβώς αυτό που ο Freud ονομάζει «Ελεύθερα μετέωρη προσοχή», η οποία αποτελεί το αναγκαίο ομόλογο της ελευθερίας του αναλυόμενου να λέει ό,τι του έρχεται στον νού του, ώστε να έλθει η «κοινή τους ώρα»⁴ να «συνομιλήσουν».

Ακριβώς δηλαδή όπως και για να καταστεί δυνατόν να ακουστεί **«κάθε λογής τραγούδι»** ο ποιητής, προηγουμένως, δεν θεωρεί αυτονόητη την «ανοιχτότητα», δηλαδή την «καλή προαίρεση», αλλά αναγκάζεται να τη ζητήσει, υποδεικνύοντας στον αναγνώστη τον δρόμο. Ο αναγνώστης-ακροατής, δηλαδή, για να μπορέσει «να διαβάσει – να ακούσει – να δει» το ποίημα, πρέπει να απαλλαγεί από κάθε είδους προκατάληψη που ίσως θα τον σκανδάλιζε ή που θα καθιστούσε «ακατανόητο» και «αντισυμβατικό» τον λόγο του ποιήματος και **να αναλάβει την δυνατότητα ενός τέτοιου ακούσματος**.

Ο «βασικός κανόνας της ψυχανάλυσης» και η «ελεύθερα μετέωρη προσοχή»: μια **δυνατότητα** ενός «τέτοιου» μιλήματος και ενός «τέτοιου» ακούσματος.

Όμως, ο λόγος του βασικού κανόνα ούτε εδώ εξαντλείται. Έρχεται από μακρύτερα, καθώς φέρνει μαζί του κάτι από το λόγο μιάς θεάς, η οποία, στο ποίημα του Παρμενίδη, «προσάδει» στον +κούρον+ που την επισκέπτεται: **«χρεώ σε πάντα πυθέσθαι»**: «χρειάζεται να προσέξεις και να ακούσεις, να μάθεις και να ενστερνισθείς τα πάντα». Και τούτο βέβαια δεν σημαίνει πως ο άνθρωπος πρέπει να γίνει παντογνώστης. Αυτό που του χρειάζεται είναι να γίνει ανοικτός, για τα πάντα⁴. «Για κάθε λογής τραγούδι».

Έτσι, ό,τι αρχικά δηλώνεται ως «μέθοδος του ελεύθερου συνειρμού» φαίνεται να υποκρύπτει εντός του έναν πλούτο απρόσμενο, ο οποίος εκτείνεται μέχρι την παλαιά συνομιλία θεών και ανθρώπων, ως ένα **ίχνος** ενός αποσπάσματος του Ηράκλειτου: «**ΚΑΙ ΕΝΤΑΥΘΑ ΕΙΝΑΙ ΘΕΟΥΣ**». Εμείς, σήμερα, ίσως απλά διαισθανόμαστε ότι πρόκειται για νεύματα προς μια κατοίκηση η οποία αρμόζει στον άνθρωπο περισσότερο. Όπου η ψυχανάλυση δεν είναι απλά μια «μέθοδος» για την επίτευξη αυτής της κατοίκησης, αλλά **είναι η ίδια ως ψυχανάλυση κάλεσμα και δρόμος προς μια τέτοια κατοίκηση!** .... Ένας χώρος που παίζονται τα πάντα, και που με τον καιρό ο χώρος αυτός γίνεται όλο και πιο ευρύχωρος ... αφήνοντας όλο και περισσότερο αίθριο ..... πρόσφορο για ό,τι τύχει να εγκατασταθεί, να ζήσει και να πεθάνει εντός του⁴.

Στο νού μου έρχεται ξανά το ψυχαναλυτικό πλαίσιο – ο χώρος, η διάρκεια, η εγκράτεια, ο βασικός κανόνας, η ελεύθερα μετέωρη προσοχή. «... Γιατί αντιλαμβάνεται κανείς αμέσως πως οι προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες στάθηκε δυνατό να **αντηχήσουν** οι **τόνοι** της **φωνής** αυτής υπήρξαν μοναδικές, σαν των ονείρων» λέει ο Ρίλκε.

Ίσως, στον σημερινό μας κόσμο, που η «χρησιμότητα» έχει αναχθεί σε ύψιστη αξία, να είναι με τους όρους αυτούς «χρήσιμη» η «ερμηνεία» ενός ποιήματος, ο «φιλολογικός» του «σχολιασμός», η επισήμανση των «λογοτεχνικών του στοιχείων», η σύνδεσή του «με την ιστορική συγκυρία» και τα «προσωπικά στοιχεία» του ποιητή κ.ο.κ.

Όμως, στην **ουσία** του, «ο ποιητικός λόγος θεσπίζει. Το ότι τα πράγματα «είναι», δεν ήταν ποτέ επιστημονική υπόθεση, αλλά ποίηση, που θα πεί, ελληνικά, μουσική»⁵. Ένα ποίημα, «**είναι**». Τίποτα άλλο. «Είναι», ακραίο, «ακατανόητο», ίσως «σκανδαλώδες», «μη συμβατικό», αλλά πάνω απ' όλα, «**Είναι**».

«Χωρίς να μπορεί να κάνει αλλιώς».

Το κάλεσμα του βασικού κανόνα για την ανακοίνωση «όσων έρχονται στο νού», ίσως, με τους ίδιους σημερινούς όρους χρησιμότητας, να «χρησιμεύει» στον αναλυτή να «ανακαλύψει συνδέσεις, να αναλύσει αντιστάσεις, να ερμηνεύσει το υλικό, να σχολιάσει την συγκυρία» κ.ο.κ. Πάνω απ' όλα, όμως, η ουσία της εκφοράς των «όσων έρχονται στο νού», «**Είναι**». Τίποτα άλλο. «Είναι», ακραίο, «ακατανόητο», «μη συμβατικό», ίσως «σκανδαλώδες», αλλά πάνω απ' όλα, «**Είναι**».

«Χωρίς να μπορεί να κάνει αλλιώς».

Σημασία δεν έχει τόσο το «**τι**» έρχεται στο νού αλλά ακριβώς το «**ότι**» έρχεται.

Λέει ο κ. Γεμενετζής: «Η ωρίμανση του αναλυόμενου, για το ουσιαστικά αν-οίκειο της αληθινής έλευσης, το άνοιγμά του για εκείνο το οποίο βρίσκεται πέρα, ή μάλλον: πρίν από τη σκέψη του και τους υπολογισμούς του, συνιστά την κρυφή πορεία αυτού το οποίο καλείται στην ψυχανάλυση “θεραπεία”»⁶. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κρυφή αυτή θεραπευτική πορεία συμπυκνώνεται στα παρακάτω λόγια του Τράκλ⁷: «**Άλλαξαν όλα τόσο**», λέει, «**Κοιτάξεις, κοιτάξεις – κι ακόμη και τα πιο ασήμαντα πράγματα λές και δεν έχουν τέλος. Και όσο πιο πολύ φτωχαίνεις, τόσο πλουσιότερος γίνεσαι**».

Το ποίημα για το οποίο έκανε ο Holderlin αυτήν την εισαγωγή, λέγεται:

«ΓΙΟΡΤΗ ΕΙΡΗΝΗΣ»

Η Αντιγόνη, σε μια στιχομυθία της με τον Κρέοντα, μιλάει για την φύση της:

«ΟΥΤΟΙ ΣΥΝΕΧΘΕΪΝ ΑΛΛΑ ΣΥΜΦΙΛΕΪΝ ΕΦΥΝ»

Η φύση μου (έφυν) δεν είναι η εχθρότητα, αλλά το φίλιον».

Το «**φίλιον**», εν προκειμένω, ως απάντηση στον διχασμό απόντων και παρόντων, παρόντος και παρελθόντος. «Το παρελθόν έρχεται στην θεραπευτική συνομιλία αποζητώντας να γαληνέψει, έρχεται σαν αποστολή και μέλημα, έρχεται ως μέλλον που μας μέλλεται», τόνισε ήδη προηγουμένως ο κ. Γεμενετζής. Και είναι το «ποίηση» που «γεννιέται» (που ανα-φύεται – έφυν, από την φύση από όπου προέρχεται) στο αίθριο του βασικού κανόνα, αυτό που καθιστά δυνατή αυτή τη «**συμφιλίωση**», αυτή τη «Γιορτή Ειρήνης», το «**όλα είναι φίλια**» του Holderlin:

«Παρελθόν και μέλλον, το Αυτό!».

Η ΜΟΥΣΙΚΗ του βασικού κανόνα καλεί τον άνθρωπο να κατοικήσει πάνω στη γή και κάτω από τον ουρανό «ποιητικά», όπως ο Holderlin μας φέρνει:

«ποιητικά (δηλαδή μουσικά) κατοικεί ο άνθρωπος επάνω σ’-αυτή-τη- γή».

Ψυχανάλυση δεν είναι άλλο από την **εξοικείωση με τον βασικό κανόνα**, με την εξοικείωση δηλαδή σε μια κατοίκηση πάνω στη γη και κάτω από τον ουρανό **χωρίς διχασμούς**, χωρίς τα πράγματα να χωρίζουν και να αντιμάχονται, αλλά να χαιρετίζουν το ένα το άλλο, αμοιβαία χαρίζοντας την παρουσία τους στον κοινό **κόσμο**⁴.

Μια εξοικείωση σε έναν δρόμο που **αναζήτηση και ζητούμενο γίνονται ένα, το Αυτό –**

Αστέρια και Νύχτα: το Αυτό –

Ο Ελεύθερος Συνειρμός του Αναλυόμενου και η Ελεύθερα Μετέωρη Προσοχή του Αναλυτή: το Αυτό –

Μίλημα και άκουσμα: το Αυτό –

Λέει ο ποιητής⁸ :

..... Η ζωή δεν είναι ερημητήριο

Η ζωή δεν αντέχει τη σιωπή

Με θερμοπίδακες και με χιονοστιβάδες πάει ψηλά ή

κυλιέται χαμηλά και ψιθυρίζει λόγια αγάπης

Λόγια που ό,τι κι αν πούν δε λέν ποτέ τους ψέματα

Λόγια που ξεκινούν πουλιά και φτάνουν «πύρ αιθόμενον»

Γιατί δεν έχει δυό στοιχεία ο κόσμος – δεν μοιράζεται

κι η χαρά με τη λύπη στο μέτωπο του ανθρώπου μοιάζουν ....

Σμίγουν ....

- εκεί που ζωγραφίζεις τον Θάνατο ή τον Έρωτα ...

.... Γιατί *έ τ σ ι μ ό ν ο* υπάρχουν.

Έτσι που να μην μάχεται πιά κανείς τον άλλον .....

Έτσι που να μην μάχεται πιά κανένα το άλλο .....

Κι η ζωή ....

Να κατρακυλάει με καθαρό νερό και με χρυσάφι

Χιλιάδες λεύγες μέσ’ στα όνειρά της

Χιλιάδες λεύγες μέσ’ στα όνειρά μας ....

Αναφορές

1. F. Holderlin, «Ελεγείες, ύμνοι και άλλα ποιήματα», Μτφρ. Στ. Νικολούδη, Εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1996.
2. Σ. Φρόυντ, «Η τεχνική της ψυχανάλυσης», Μτφρ. Γ. Τσαμπουράκης, Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1985.
3. Κ. Γεμενετζής, «Επανεισαγωγή στην Ψυχανάλυση», Εκδ. «Εστίας», Αθήνα 1991.
4. Κ. Γεμενετζής, Σημειώσεις από τα Σεμινάρια για ένα νέο σχέδιασμα της Επανεισαγωγής στην Ψυχανάλυση.
5. Th. Georgiades, “Kleine Schriften”, Tutzing 1977, σ. 168.
6. Κ. Γεμενετζής, «Ο Δρόμος του Έρωτα», Εκδ. Θεραπευτηρίου Σπινάρη, Κοζάνη 2000.
7. Γκεόργκ Τράκλ: «Ο Sebastian στο όνειρο»-Δημοσιεύσεις στο “Brenner”, Εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.
8. Ο. Ελύτης, Ωδή στον Πικάσσο, από τα «Ετεροθαλή», Ίκαρος, Αθήνα, 1996.